

АРХІВИ

Ілля Давіденко

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ І СЕМЕН СЕМКОВСЬКИЙ У МАТЕРІАЛАХ СЛІДЧОЇ СПРАВИ ВІД 16 ГРУДНЯ 1920 РОКУ¹

Конкретні дослідження – царина того, що ми зазвичай розуміємо під історією філософії – завжди мають два рівні: емпіричний і теоретичний. На емпіричному рівні відбувається дослідження текстів, аргументів, концепцій, достовірних зв'язків між філософіями минулого. На теоретичному – узагальнення й інтерпретація встановлених на емпіричному рівні історико-філософських фактів. Результатом конкретних досліджень є нове «знання про речі» в історії філософії, в якому коректно поєднано емпіричну основу й теоретичне узагальнення.

З цієї спрощеної – але, переконаний, конвенційно прийнятої – схеми нескладно побачити, що теоретичні узагальнення можливі лише *після* й *на основі* віднайдені й перетворені на історико-філософський факт емпірії. Натомість у сучасних дослідженнях з історії української філософії нерідко можна помітити виразну диспропорцію між емпіричним і теоретичним.

Чимала частка емпірії, дотичної до історії української філософії, часто лишається не те що недослідженою, а й узагалі невідомою. Натомість украй поширеними є випадки, коли концептуальна методологія² формулюється, пропонується й дискутується без прив'язки до власне емпіричного матеріалу. Враховуючи, що висвітлення подібної – симулятивної по-суті – практики в адекватних їй термінах «теоретичного» й «емпіричного» була б для творців таких узагальнень аж надто самовикривальною, в українському академічному контексті склалася традиція називати такі псевдотеоретичні узагальнення «методологічними».

Цей порожній «методологізм» – головна причина того, що чимала частка концепцій, текстів і дискусій у царині історії української філософії мають украй непереконливий вигляд. Особливо виразною така непереконливість є там, де йдеться

© І. Давіденко, 2024

¹ Розвідка, результати якої відображені в цій публікації, здійснена в межах дослідницької програми «Українська філософія XX століття в документах і текстах» (напрямок «Перетини між філософією української еміграції і філософією УСРР/УРСР») науково-архівного центру *Archivum Sententiarum* за підтримки спільноти журналу *Sententiae*.

² Маємо на увазі сукупність понять і концептуальних схем, покликаних узагальнювати й організовувати емпіричний матеріал.

про українську філософію ХХ ст. Адже не можна серйозно обговорювати, наприклад, перспективи інституційного підходу до періодизації української філософії ХХ ст., не знаючи, коли був заснований Український інститут марксизму; не можна оцінювати котрийсь із періодів в історії української філософії, не читавши подекуди навіть опублікованих текстів філософів, не кажучи вже про архівні справи; не можна, як це іноді трапляється, писати історію української філософії другої половини ХХ ст., говорячи лише про керівників центральних інституцій (і то лише про декого з них).

Саме з огляду на загрозовий для розвитку галузі характер цієї диспропорції *мotto* сучасної історії української філософії й історії філософії загалом мають стати «*геть від порожнього методологізму!*» і «*до конкретності в дослідженнях!*», які в нашому контексті будуть цілком співзвучними славнозвісному «до самих речей!».

Однією з серйозних теоретичних проблем в історії української філософії ХХ ст., навіть первинне розв'язання якої потребує заповнення істотних емпіричних прогалів, є проблема початку: *що вважати початком того явища, яке ми зовемо українською філософією ХХ ст.?* Відповідь на це питання може здаватися очевидною лише тому, хто плутає історію з такою-собі реєстраційною книгою, яку часто можна зустріти в держустановах. Імовірно, така очевидна відповідь була би простою й суто хронологічною: 1 січня 1901 року. Проте в історії й особливо історії філософії нам ідеться не про формальну фіксацію плину часу, а про змістове виокремлення історичних подій і явищ. Отже, маємо говорити про змістову, а не про хронологічну рамку. Але щойно ми змінюємо ці рамки, вихідне питання істотно ускладнюється. Бо тепер ми мусимо не механічно обліковувати час, а інтерпретувати й аргументувати, вести дискусію, словом – мислити. І це мислення – те саме теоретичне узагальнення, про яке йшлося на початку нашого тексту – вимагає надійного емпіричного ґрунту.

Метою цієї публікації, звісно, є не відповідь на поставлене питання про початок і тим паче не формулювання загального принципу відповіді на подібні питання. Усе, що я хочу тут зробити, це продемонструвати ті прогалини в емпіричному знанні, які й досі не дають нам серйозно підступитися до відповіді на такі питання, а також мірою сил долучитися до заповнення цих прогалів.

Проте, повернімося до питання про початок. У випадку з українською філософією ХХ ст. відповідь на нього додатково ускладнюється тією обставиною, що сама українська філософія ХХ ст. є надзвичайно комплексним явищем. Один із аспектів цієї комплексності – розділеність цієї філософії на «еміграційно-діаспорну» і «материкову». Отже, мало би йтися не про початок, а про початки, адже ці контексти існування української філософії ХХ ст. згідно з усталеним стереотипом, практично не перетиналися... Але цей стереотип виявився б непридатним, якби фактичні перетини усе ж мали б місце.

Навесні цього року в межах програми *Achivum Sententiarum* із пошуку й дослідження архівних документів з історії української філософії ХХ ст. я натрапив на вельми цікавий матеріал, в якому як обвинувачувані фігурують двоє «патріархів» і впливових організаторів відповідно майбутньої «еміграційно-діаспорної» і «материкової» української філософії ХХ ст.: Дмитро Чижевський і Семен Семковський. Переконаний, цей матеріал – наскільки мені відомо, ніколи до того не застосований в

історико-філософських дослідженнях³ – зможе висвітлити важливий додатковий контекст для дискусії про початок української філософії ХХ ст.

Загальна характеристика справи

Цей матеріал є розсекреченою у 2010 р. архівно-слідчою справою [УСБУ 1920-1921]⁴ від 16 грудня 1920 р., яка нині зберігається в УСБУ Одеської обл.⁵ Вона почалася як Справа №7149 Одеської губернської надзвичайної комісії по боротьбі із «контр-революцією, спекуляцією і посадовими злочинами» при Одеському виконкомі⁶. Ішлося про обвинувачення Богданова і двадцяти інших фігурантів із кола одеських меншовиків. Справа складається з двох томів, матеріали яких описані⁷. Згідно з наявним у справі описом, перший том містить 451 описаний документ, другий – 83 документи.

Справа стала частиною загальної кампанії радянської влади проти представників опозиційної до неї РСДРП (меншовиків). Ця кампанія проводилась у республіках майбутнього СРСР у першій половині 1920-х рр. і завершилася розгромом цієї партії та оголошенням її на території СРСР фактично (а згодом і юридично) нелегальною організацією. Україна в цьому процесі не стала винятком. Відкриті репресії проти меншовиків в Україні розгорталися з початку 1920 р. Одним із ключових репресивних процесів стала справа київських меншовиків 1920 р. – політичний процес проти київського осередку РСДРП, за результатами якого чимало його представників (включно з Чижевським і Семковським) були заарештовані й засуджені до різноманітних обмежень. Згідно з наявними дослідженнями, і Чижевського [Кизименко, Коган 1992-1996], і Семковського [Мовчан 1994: 5] було засуджено в рамках цієї справи до позбавлення політичних прав (сам судовий процес тривав з 21 по 23 березня).

³ Зауважимо, що численні епізоди царських і більшовицьких репресій проти Чижевського здобулися на увагу сучасного чижевськознавства, див. наприклад: [Валявко 2004; Кизименко, Коган 1992-1996]. Так само загалом відомими є сюжети про ув'язнення Семковського в межах кампанії проти меншовиків, див., наприклад: [Шудрик 2016].

Тому під браком застосування я маю на увазі передовсім а) відсутність відомих мені історико-філософських досліджень, заснованих саме на матеріалі цієї справи; б) відсутність відомих мені досліджень, в яких предметом спеціальної уваги був би факт спів-фігурування Чижевського і Семковського в антименшовицьких справах початку 1920-х рр.

⁴ Далі посилання на цей матеріал подаються в круглих дужках із наведенням номера сторінки після скорочення с./сс. Прізвище автора і рік видання при цьому не зазначаються.

⁵ Принагідно висловлюємо глибоку подяку ГДА СБУ та його співробітникам за консультативно-пошукову допомогу.

⁶ У тексті відтворено характерні для документів справи особливості вживання великої літери в назвах державних органів.

⁷ Наявний у справі опис не є вичерпним, а самі томи впорядковані не найзручнішим для опрацювання чином. Зокрема, чимало малоформатних документів (бланки ордерів, повідомлень, довідок тощо) підшиті прямо у корінець папки без попереднього поміщення на чітко пронумеровану порожню повноформатну сторінку. При цьому на більшості документів першого тому наявні водночас кілька різних позначок нумерації, зроблених різними кольорами: червоним, синім і чорним (характерно для документів справи після її переведення до ВЧК). Саме через це при посиланнях на сторінки цієї справи надалі я використовуватиму номери, написані в оригіналі олівцем синього кольору. За відсутності на сторінці нумерації синім кольором (отже, коли йтиметься про сторінки справи, долучені після її передання до ВЧК) у посиланнях наводитиметься нумерація чорним чорнилом.

Масштабним продовженням репресій проти меншовицької опозиції став арешт у ніч з 18 на 19 серпня 1920 р. делегатів (у т. ч. Чижевського) і документів *Всеукраїнської конференції РСДРП* у Харкові. Формальною підставою облави на конференцію й арештів делегатів стала співпраця меншовиків України із Добровольчою армією Денікіна, їхнім урядом та місцевими адміністраціями, а також антибільшовицька агітація в низці друкованих видань.

Розглядувана справа, що 16 грудня 1920 р. була відкрита як справа Одеської губернської ЧК, 8 січня 1921 р. була передана до Цупчрезкому⁸, де до неї були долучені матеріали аналогічної справи Київської губернської ЧК⁹. Справа також містить чимало інформації про хід антименшовицької кампанії в інших губерніях України – Донецькій, Кременчуцькій, Харківській та ін. Наявний у справі (недатований в оригіналі) висновок секретного відділу Цупчрезкому містить постанову щодо санкцій для більшості фігурантів справи. Вироки варіювалися від ув'язнення в концентраційних таборах з обов'язковим залученням до примусових робіт на час громадянської війни до висилки в Грузію або залишення в Україні та зняття обвинувачень. Зрештою, наскільки можна зрозуміти з матеріалів, згодом саму справу, її документи та деяких обвинувачених за розпорядженням судової трійки Центрального управління ЧК України було передано в розпорядження Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі із «контр-революцією, спекуляцією і посадовими злочинами» при РНК. У цьому органі справу було зареєстровано 3 березня 1921 р. за № 8511.

Надалі я сконцентруюся лише на представленні документів справи¹⁰, безпосередньо пов'язаних із Дмитром Чижевським і Семеном Семковським. Обоє були заарештовані як члени київського осередку РСДРП і фігурують у документах, приєднаних до справи після передання її до Цупчрезкому й долучення матеріалів аналогічної справи Київської губернської ЧК.

Дмитро Чижевський

Формування Чижевського як академічного вченого, історика української і німецької філософій, славіста й дослідника німецького ідеалізму та гегелезнавства Східної Європи тривало довгі роки й завершилося вже в еміграції. Натомість Чижевський доби своєї молодості – фігура радше політична, ніж академічна. Відомими є факти різнопланової революційної і політичної діяльності Чижевського ще з часів його студентства. Таку специфіку публічної діяльності Чижевського тих років цілком підтверджують характеристика й вирок, наявні у висновку за справою членів РСДРП секретного відділу Цупчрезкому. Відсутність у справі інших матеріалів, в яких йшлося би про Чижевського, пояснюється складеним характером цупчрезкомівської справи, яка поєднала матеріали одеської й київської справ проти меншовиків і тому

⁸ Центральне управління надзвичайними комісіями України по боротьбі із контрреволюцією, спекуляцією і посадовими злочинами при РНК.

⁹ У першому томі справи містяться дві обкладинки Цупчрезкомівських справ (імовірно, йшлося про додавання, переформатування й перереєстрацію конкретних справ єдиного процесу). Перша з них розміщена на с. 2 одразу після обкладинки справи Одеської губернської ЧК і переліку обвинувачених і свідків за нею. На першій обкладинці номер справи позначено як № 470. Друга обкладинка, яку знаходимо на с. 360, вказує № 479.

¹⁰ Принагідно висловлюю вдячність співробітниці *Archivum Sententiarum* Катерині Скрипник за допомогу з первинним опрацюванням матеріалів справи.

не містить низки матеріалів справ, фігурантами яких відпочатково були київські меншовики. Проте ці підсумкові документи дають настільки яскраву характеристику Чижевського, що її неможливо проігнорувати.

Одним із головних мотивів висновку секретного відділу Цупчрезкому щодо справи членів РСДРП (с. 305-313) є визначення статусу РСДРП у контексті боротьби більшовицької революції зі спробами реставрації капіталістичної системи в усіх її формах (від «відкритої» імперсько-реставраторської до «прихованої» соціал-демократичної). Зокрема, підтримка, співпраця чи бодай толерування меншовиками Петлюри й Центральної ради, Денікіна і Врангеля розглядаються як цілком однопорядкові явища, як підтримка реставрації. Враховуючи внутрішню неоднорідність партії меншовиків, висновок розподіляє партію на праве й ліве крило, де праві зображуються неприхованими апологетами відновлення капіталізму і принциповими критиками радянського воєнного комунізму, натомість ліві, хоч і не підтримують реставрації, підмінюють ідею пролетарської революції ідеєю революції буржуазної.

За матеріалами справи, Чижевський, будучи одним із ключових доповідачів згаданої Всеукраїнської конференції РСДРП¹¹, представляв праве крило українських меншовиків (ба більше, згідно із матеріалами справи, він виступав на конференції *лідером* правих меншовиків). Доповідь Чижевського вносила на розгляд конференції резолюцію, уривки з якої рясно цитуються у висновку¹²:

«¹³Р.С.Д.Р.П. ставит себе задачей а) организацию движения ра[боч] ¹⁴его класса под знаменем последовательной демократии <...>¹⁵; б) последователь[ную] и независимую от господствующей партии защиту классовых ин[тер]есов пролетариата перед лицом явно несоответствующих его инте[рес]ам и враждебного ему курса экономической политики власти» <...> (с. 307).

«Р.С.Д.Р.П., ведя борьбу за частичные требования{ }¹⁶ одновременно[но] пропагандирует идею полного народовластия <...>, наилучшим образом обеспечивающего [ин]тересы трудящегося большинства страны, защищает боевой характер [и] классовую независимость рабочих организаций{ } разоблачает реак[ц]ионный утопизм экономической политики большевистской власти» (ibid.).

¹¹ Саме під час цієї конференції, як зазначалося вище, в ніч з 18 на 19 серпня Чижевського було заарештовано разом з іншими делегатами, і на момент відкриття справи №7149 Чижевського уже було ув'язнено.

¹² Усі оригінальні тексти, фрагменти з яких опубліковані нижче, є машинописними. Фрагменти відтворено з усіма помилками й закресленнями (помилки просто відтворюються, а закреслення передаються через закреслений текст). Водночас не відтворюються рукописні примітки до тексту, адже, судячи з їх написання, вони були додані пізніше (імовірно, під час упорядкування й опису справи).

¹³ Ці лапки позначають, що наведений фрагмент є цитатою самого Чижевського, яка подається в матеріалах справи.

¹⁴ Тут і далі у квадратних дужках наведені фрагменти тексту, які присутні в оригіналі, але погано прочитуються.

¹⁵ Тут і далі три крапки в кутових дужках позначають примітки слідчих, голів відділів тощо до поданих у документах цитат фігурантів. Ці примітки ми не наводимо.

¹⁶ Тут і далі текст у фігурних дужках внесено нами, щоби спростити розуміння цитованого оригіналу.

Настільки яскраве й недвозначне декларування ворожості правих меншовиків до більшовицької політики і влади разом із характеристикою їх у матеріалах справи як доволі нечисленної групи всередині РСДРП вимагало пояснення їх стосунку до лівого крила партії. Адже потрібно було пояснити перебування водночас настільки радикальної групи й відносно «поміркованих» лівих у складі єдиної партії. Власне, це питання постало не лише перед слідчими¹⁷, а й перед самими меншовиками на конференції. У документі наведено відповідну позицію Чижевського, виголошену ним під час дискусії:

«Наше прибывание в одной партии об"ясняется тем, что мы [в ко]нкретных¹⁸ выводах сходимся. Мы ориентируемся на капитализм¹⁹, [о] свержении Советской Власти вопрос сейчас не стоит; {но} если го[в]орить принципиально, социал-демократи{я} от свержения власти ни[ко]гда не отказалась²⁰ (с. 310).

Зрештою, висновок завершується постановою Цупчрезкому, котра остаточно маркує початок у житті Чижевського короткого, але насиченого подіями й страхітливого періоду репресій, що завершився його еміграцією. Далі подаємо фрагмент висновку:

Потому, приговаривая правых меньшевиков к заключению в ко[нц]ентрационный лагерь{,} ЦУПЧРЕЗКОМ находит, что оставва²¹ [на] свободе в пределах Украины.²² так называемых левых меньшевиков[,] сознательно терпевших в своей среде контрреволюционеров{,} громо[гл]асно берущих на себя ответственность за их действия и непер[ес]тающих утверждать о своей принципиальной оппозиции Советской [В]ласти{,} противоречат интересам пролетариата Украины в нынешний [тр]евожный и грозный момент, когда ещё свирепствует гражданская [во]йна и когда буржуазная контрреволюция, в руках которой мень[ше]вики всех стран столько раз служили послушным оружием, соби[рает] все силы, чтобы уничтожить ненавистную ей Советскую Власть [изн]утри.

ЦУПЧРЕЗКОМ постановляет, так называемых левых меньшевиков{,} [акт]ивно выступавших против Советской Власти{,} выслать в пределы страны, где большее количество их единомышленников уже ус[пел]о найти себе приют от «террористического режима» проле-

¹⁷ Слідчі намагалися визначити, чи можна поширити відповідальність за тези правих на всіх (принаймні ключових) членів партії, попри приналежність до того чи того її крила.

¹⁸ Вочевидь, ідеться про друкарську помилку і мається на увазі «конкретных».

¹⁹ Вочевидь, ідеться про друкарську помилку і мається на увазі «капитализм».

²⁰ Вочевидь, ідеться про друкарську помилку і мається на увазі «не отказывалась».

²¹ Вочевидь, ідеться про друкарську помилку і мається на увазі «оставление».

²² Водчевидь, ця крапка – друкарська помилка.

тар[ской] диктатуры, где у власти стоят меньшевики и принципы «после[дова]тельной демократии» и народовластия» и проведение²³ в жизнь [в по]лно[й] мере{,} т.е. в пределы Грузии.

ЦУПЧРЕЗКОМ постановляет: заключить в концен[трац]ионный лагерь на все время гражданской войны с лишением сво[боды] и принудительными работами, использующими специальное поз[...]²⁴ заключенных.

1. КУЧИНА-ОРАНСКОГО Георгия Дмитриевича,
- 2.
2. ЧИЖЕВСКОГО Дмитрия Ивановича,
3. АСТРОВА Исаака Сергеевича,
- ... (сс. 310-311)²⁵.

Семен Семковський

Так само, як і у випадку з Чижевським, формування Семковського як оригінального дослідника історії й теорії марксистської філософії, упорядника багатьох філософських видань і очільника численних філософських інституцій УСРР тривало багато років, мало свої етапи й завершилося вже в пореволюційну добу. Найважче у справі Характеристика «більш активних» (с. 139) членів РСДРП (меншовиків) Київської організації описує Семковського цілком відповідно тим ролям публічного інтелектуала й партійного діяча, яким він головним чином присвятив себе за революційної доби:

СЕМКОВСКИЙ Семен Юльевич, 38 лет, литератор, с высшим обр[а]зованием{,} в партии с 1898 г., работает в КЕПО²⁶, член комитета²⁷, колеблется между правой и левой группировкой, активный партийный работник, часто читает лекции и доклады, часто выступает (ibid.).

Згідно з карткою-формуляром затриманого, Семковського було заарештовано за ініціативою і на підставі ордеру Київської губернської ЧК 2.12.1920 р. у власному

²³ Імовірно, мається на увазі «проведені».

²⁴ Цей фрагмент тексту реконструювати не вдалося.

²⁵ Чижевськознавиця Ірина Валявко в особистій розмові, яку ми мали під час підготовки цієї публікації, припустила, що Чижевський виїхав із України передовсім через усвідомлення того, що він – на той момент уже хворий на вельми небезпечну форму туберкульозу – просто не переживе подальше ув'язнення в концтаборі, а тому таємна еміграція стала єдиною можливістю не лише повернутися до професійної діяльності (української малоймовірної в більшовицькій Україні), а й фізично вижити. Принагідно висловлюю глибоку вдячність пані Ірині за консультування щодо деяких деталей біографії Чижевського тих років.

²⁶ Найімовірніше, ідеться про Київське єдине споживче товариство (Киевское единое потребительское общество), абревіатура для якого збереглася попри низку змін назви на початку 1920-х рр.

²⁷ Вочевидь, ідеться про членство Семковського у ЦК РСДРП [Кульчицький 2015: 175].

помешканні (м. Київ, вул. Круглоуніверситетська 7а) за вкрай промовистим звинуваченням: «меншовик» (с. 161)²⁸.

Після недовгого утримання в установах Цупчрезкому в Харкові Семковського наприкінці січня 1921 р. випускають під підписку про невиїзд з міста й зобов'язання повідомляти про будь-яку зміну адреси до завершення розгляду справи (сс. 239-241). У самій підписці як адреса помешкання Семковського, де він планував жити в Харкові протягом слідства, вказано будинок 17 по вул. Московській (одна з вулиць, які згодом були об'єднані у проспект, що нині називається проспектом Героїв Харкова).

Наступний документ справи, що дає зрозуміти подальшу долю Семковського, – направлений з ЦК КП(б)У до Цупчрезкому витяг з протоколу Політбюро ЦК КПУ²⁹ від 1 лютого 1921 р. У ньому вказано, що згідно з §9 протоколу слухання Політбюро щодо меншовиків, шістьох ув'язнених у справі, серед яких значився й Семковський, слід залишити на території України (с. 287).

Останнім наявним у справі документом, де згадується Семковський, є висновок заступника Уповноваженого 2-го відділу секретного відділу ВЧК щодо фігурантів справи № 8511 (див. вище, с. 167). Цей висновок вказує, що Семковського – як фігуранта цупчрезкомівської справи – не передавали в розпорядження ВЧК (с. 523). З цього можна зрозуміти, що його було дійсно звільнено раніше, у лютому того ж року, на виконання згаданої постанови Політбюро ЦК КПУ, і надалі переслідування щодо нього не поновлювалося³⁰.

Висновки

Репресивна кампанія проти членів РСДРП, що розгорнулася в Україні на початку 1920-х років, маркувала усунення більшовиками останнього осередку зовнішньої щодо КП(б)У організованої і явної політичної опозиції (адже ключові політичні сили УНР і Української держави вже були або примушені влитися до

²⁸ Слід відзначити, що це був черговий арешт Семковського в 1920 році. Раніше того ж року його було заарештовано й засуджено у справі київських меншовиків (див. вище, с. 166) до позбавлення «політичних прав і можливості працювати у профспілкових і інших робітничих організаціях» [Мовчан 1994: 5].

²⁹ Назва витягу подана правильно. Хоча витяг надруковано на бланку Центрального комітету Комуністичної партії (б-ів) України, презентується він як «Препровождается при сем выписка из протокола Политбюро Ц.К.К.П.У.» (с. 287).

³⁰ Ціною такого визволення став подальший вихід Семковського – одного з найпомітніших меншовиків революційної доби – з лав РСДРП і згодом його долучення до лав КП(б)У [Кульчицький 2015: 175]. Так само варто відзначити й фактор можливого сприяння високопоставлених родичів Семковського, зокрема його кузена – Льва Троцького (Бронштейна). Проте, врешті-решт, це був останній за революційної доби арешт Семковського.

Зняття обвинувачень дозволило Семковському протягом 1920-х рр. стрімко злетіти кар'єрними сходами академічної науки УСРР. Уже невдовзі після звільнення він очолить кафедру марксизму й марксознавства ХІНО, котра в певному сенсі стане основою для створення Українського інституту марксизму (де Семковський стане одним із очільників), кафедру історії європейської культури, філософську комісію ВУАН [ibid.]. І це далеко не повний перелік його численних посад і регалій 1920–1930-х рр.

Одним словом, зречення членства в лавах РСДРП і вступ до більшовицької партії дозволили Семковському по-справжньому реалізуватися як вченому й організатору науки в УСРР. Принаймні так здаватиметься до Великого терору, коли ученого буде репресовано і страчено за обвинуваченнями в очолюванні троцькістсько-меншовицького підпілля.

КП(б)У, або криміналізовані, або вигнані за межі України). Звідтоді практично всі кампанії спрямовувалися на боротьбу або зі здебільшого уявною таємною опозицією з числа кооптованих³¹, або ж із внутрішньопартійною опозицією³². Тож кампанію 1920–1921 рр. проти членів РСДРП можна в деякому сенсі розглядати як кінцевий пункт утвердження нової політичної реальності більшовизму в пореволюційній Україні.

Встановивши цю нову реальність, більшовики розгромили старі осередки дискусій (передовсім політичних, але також і суспільних, культурних, інтелектуальних) і поставили представників усіх не-більшовицьких середовищ перед вибором: пристосування, еміграція або безвісна загибель в ув'язненні. Такий самий вибір не оминув і представників академічної філософії.

Так само, як до того прихильники й дієвці УНР (наприклад, Дмитро Антонович) і Української Держави (наприклад, Іван Мірчук³³), у 1920–1921 перед згаданим вибором постали обвинувачені в рамках кампанії проти меншовиків Чижевський і Семковський. Безперечно, вибір кожного був почасти зумовлений позиціями, які сформувалися їх попереднім життям. Проте важливо наголосити, що до того, аби зрештою зробити цей вибір, їх змусила саме політична дія більшовизму.

Саме становлення більшовицької політичної реальності (прикінцевим пунктом якого виявилась кампанія проти меншовиків) виявилось одним із визначальних факторів формування двох ключових контекстів української філософії ХХ ст.: «еміграційно-діаспорного» й «материкового». Це здається загальним місцем. Однак важливо зважати на перебування чималої кількості дієвців обох майбутніх контекстів у низці одних і тих самих середовищ напередодні цього розділення. Адже тільки це дозволить нам добачити, що ці контексти не створювалися «з нуля», а стали двома варіантами трансформації тих спільних (хоч і гостро полемічних) інтелектуальних середовищ України передреволюційної і революційної доби, які згодом були розколоті плином подій.

Це робить описаний нами матеріал однієї зі справ антименшовицької кампанії 1920–1921 рр., як і загалом історію цієї кампанії, необхідним для врахування у фаховій дискусії щодо питання про початок історії української філософії ХХ ст. Адже такі матеріали дають додаткові підстави переглянути згаданий вище (с. 165) поширений стереотип щодо *цілковитої* різнорідності головних контекстів української академічної філософії ХХ ст. щонайменше у зв'язку з факторами їх формування (надто зважаючи на вплив Чижевського і Семковського на ці процеси у відповідних контекстах).

Зрештою, цей сюжет дає привід учергове наголосити на необхідності надійного емпіричного базису для справді ґрунтовних дискусій щодо теоретичних питань (про початок української філософії ХХ ст., її періодизацію тощо).

³¹ Маємо на увазі, наприклад, кампанії кінця 1920 – початку 1930 рр. проти Спілки визволення України або Української військової організації.

³² Маємо на увазі, наприклад, кампанії проти т. зв. «націоналістів», «троцькістів», а згодом, на початку 1930-х рр., і проти «об'єднаного націоналістично-троцькістського блоку».

³³ З тією лише відмінністю, що Антонович і Мірчук не стали чекати на ув'язнення більшовиками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Архівні матеріали

УСБУ. (1920-1921). Дело по обвинению Фашинского Е. О. и др. (спр. №5522-П). Архів Управління СБ України в Одеській області, Одеса.

Друковані видання

Валявко, І. (2004). Інтелектуальна біографія Дмитра Чижевського: спроба наукової ретроспективи. In Д. Чижевський, *Філософські твори у чотирьох томах* (Т. 1, сс. xi-xxx). Київ: Смолоскип.

Кизименко, П., & Коган, Г. (1992-1996). *Слідча справа № 5108 (Маловідомі факти з біографії Дмитра Чижевського)*. <https://old.library.kr.ua/kray/chizhevsky/kogan.html>

Кульчицький, С. (Упоряд.). (2015). *Суспільство і влада в радянській Україні років НЕПу (1921-1928). Колективна монографія* (Т. 2). Київ: Інститут історії України НАН України.

Мовчан, О. (1994). Справа київських меншовиків 1920 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 3, 3-10.

Шудрик, І. (2016). Трагедія академіка Семковського. *Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація*, 9, 149-155.

Одержано 23.08.2024

REFERENCES

Archive documents

USBU. (1920-1921). Criminal case against E. O. Fashynskyi and others (file No.5522-P). Archive of the SSU Department in Odesa Oblast, Odesa.

Printed editions

Kulchytskyi, S. (Ed.). (2015). *Society and power in Soviet Ukraine during the years of NEP (1921-1928). Collective monograph* (Vol. 2). [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine.

Kyzymenko, P., & Kohan, H. (1992-1996). *Criminal file No. 5108 (Little-known facts from the biography of Dmytro Chyzhevskyi)*. [In Ukrainian]. <https://old.library.kr.ua/kray/chizhevsky/kogan.html>

Movchan, O. (1994). The case of the Kyiv Mensheviks of 1920. [In Ukrainian]. *Problems of the History of Ukraine: Facts, Opinions, and Investigations*, 3, 3-10.

Shudryk, I. (2016). The tragedy of academician Semkovskyi. [In Ukrainian]. *Philosophy of communication: philosophy, psychology, social communication*, 9, 149-155.

Valiavko, I. (2004). Intellectual biography of Dmytro Chyzhevskyi: an attempt of an academic retrospective. [In Ukrainian]. In D. Chizhevsky, *Philosophical works in four volumes* (Vol. 1, pp. xi-xxx). Kyiv: Smoloskyp.

Received 23.08.2024

Illia Davidenko

Dmytro Chyzhevskiy and Semen Semkovskiy According to Criminal Case Dated December 16, 1920

In 1920, Dmytro Chyzhevsky and Semen Semkovsky were defendants in a criminal case opened as part of the Bolshevik struggle against the Menshevik opposition. The author describes for the first time a number of documents from this case and compares it with the materials of some modern studies. Since Chyzhevskiy and Semkovskiy later became leaders of “emigrant” and “mainland” Ukrainian philosophy respectively, the author proves that the empirical material he describes cannot be ignored in a theoretical understanding of what Ukrainian philosophy was in the 1920s and 1930s.

Ілля Давіденко

Дмитро Чижевський і Семен Семковський у матеріалах слідчої справи від 16 грудня 1920 року

Дмитро Чижевський і Семен Семковський у 1920 році були фігурантами однієї слідчої справи, відкритої в рамках боротьби більшовиків з меншовицькою опозицією. Автор вперше описує низку документів цієї справи і зіставляє їх з матеріалами деяких сучасних досліджень. Оскільки згодом Чижевський і Семковський стали лідерами відповідно «еміграційно-діаспорної» і «материкової» української філософії, автор доводить, що описаний ним емпіричний матеріал неможливо ігнорувати при теоретичному осмисленні того, чим була українська філософія в 1920–1930-х роках.

Illia Davidenko, Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ілля Давіденко, аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

e-mail: illia.davidenko@gmail.com
